

УДК 1 (091)

Коротіч Г.В., канд. філос. наук, доц.¹,
Тищенко А.В.²

Державний вищий навчальний заклад «Приазовський державний технічний університет»,
м. Маріуполь, Україна,
1 – e-mail: gkorotich@mail.ua;
2 – e-mail: ttzarok@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ АНАЛІЗУ Є.М. ТРУБЕЦЬКИМ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ ПЛАТОНА

Korotich G.V., Cand. Sc. (Philos.),
Assoc. Prof.¹,
Tyshchenko A.V.²

State Higher Education Institution «Pryazovskiyi
State Technical University», Mariupol, Ukraine,
1 – e-mail: gkorotich@mail.ua;
2 – e-mail: ttzarok@mail.ru

PECULIARITIES OF ANALYSIS OF PLATO'S SOCIAL-PHILOSOPHICAL VIEWS BY E.N. TRUBETSKOY

***Мета.** Дослідити особливості аналізу Є.М. Трубецьким соціально-філософських поглядів Платона.*

***Методика.** Проаналізувати думки Є.М. Трубецького щодо проекту ідеальної держави, запропонованого Платоном, та історичного значення соціально-філософських ідей цього геніального давньогрецького філософа.*

***Результати.** Незважаючи на те, що Є.М. Трубецької оцінює вчення Платона в основному з позицій християнського світогляду, йому вдалося глибоко проникнути у сутність платонівських соціально-філософських поглядів, показати аналогії між ними та онтологічними і етичними поглядами давньогрецького вченого, в цілому адекватно розкрити зміст головних тез його робіт «Держава» та «Закони», сутнісні протиріччя ідей Платона, основні недоліки його проекту ідеальної держави. Міркування Є.М. Трубецького щодо історичного значення соціально-філософських ідей Платона допомагають краще зрозуміти світогляд самого російського філософа.*

***Наукова новизна.** З огляду на явну недостатню дослідженість теми, результати поданої роботи є такими, яким притаманна наукова новизна. У першу чергу це стосується розуміння Є.М. Трубецьким основного завдання платонівської ідеальної держави, її сутності, особливостей існування та історичного значення.*

***Практична значущість.** Практична значущість статті полягає у можливості використання її матеріалу для поглибленого розуміння поглядів Є.М. Трубецького і аналізу ідей, що є базовими для осмислення концепції української соціальної, правової держави.*

***Ключові слова:** держава, ідеальна держава, справедливість, душа, людина, ідея.*

Постановка проблеми та її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. Сучасна філософія у вирішенні своїх проблем часто звертається до найважливіших досягнень античної філософської думки, переосмислюючи їх з урахуванням інших соціокультурних обставин. Антична спадщина є дуже цікавою сама по собі, крім того, у творчості антиків можна знайти думки і теми, які є актуальними для різних часів, у тому числі й для сьогодення. До таких тем відносяться проблеми взаємозв'язку людини і суспільства, пошуку шляхів удосконалення суспільного життя, вибору ціннісних орієнтирів тощо. Така проблематика була широко представлена у філософській спадщині великого давньогрецького мислителя Платона. Серед тих, хто глибоко аналізував його творчість, можна назвати видатних сучасних філософів, а саме В.Ф. Асмуса, В.М. Кузнєцова, А.М. Чанишева, С.В. Пролєєва та ін. [1-4]. На особливу увагу заслу-

говують праці відомих російських мислителів М.Я. Грота [5] та Є.М. Трубецького [6]. М.Я. Грот аналізує різні сторони філософії Платона, зокрема його методологію, розкриває вплив Платона на розвиток давньогрецької та середньовічної філософії. Соціально-філософським поглядам Платона М.Я. Грот приділяє не так багато уваги. Видатний російський філософ, правознавець і громадський діяч Є.М. Трубецької теж цікавився працями давньогрецьких вчених, у тому числі Платона. У цілому можна стверджувати, що ідеї Платона викликали неабиякий інтерес у багатьох російських і українських дослідників. Як приклад можна навести цікаву статтю В.Й. Россмана, присвячену аналізу подальшого розвитку платонізму у працях російських філософів Срібного віку [7]. Не можна не згадати ґрунтовну працю А.Г. Тихолаза, у якій відомий український філософ досліджує вплив філософії Платона та платонізму на формування і розвиток російської релігійної філософії другої половини ХІХ - початку ХХ століть [8]. Головну увагу А.Г. Тихолаз приділив аналізу платонічних елементів у філософській спадщині П.Д. Юркевича, В.С. Соловйова та П. Флоренського. На нашу думку, недостатньо уваги було приділено глибоким за змістом роботам російського мислителя Є.М. Трубецького, у яких він досліджує особливості соціально-філософських поглядів Платона.

Метою поданої статті є дослідження особливостей аналізу Є.М. Трубецьким соціально-філософських поглядів Платона.

Виклад основного матеріалу досліджень. Є.М. Трубецької, аналізуючи творчість Платона, порівнює його онтологічні, соціально-філософські та етичні погляди, цілком усвідомлюючи, що онтологія давньогрецького вченого була метафізичною основою його соціально-філософських поглядів. Як відомо, світ матеріальних речей, за Платоном, – це «тінь» світу ідей (світу «ейдосів»). Речі є похідними від світу ідей, які є першопричинами виникнення та сутністю буття речей. Проте виникнення речей не було б можливе без матерії, яка є ще однією першоосновою космосу. У зв'язку з цим слід переглянути погляди на Платона як на ідеаліста, з чим згоден і російський філософ, який підкреслював дуалістичний характер платонівської метафізики.

Є.М. Трубецької, аналізуючи проект ідеальної держави Платона, проводить аналогію між вищими його класами, тобто філософами і стражами, з одного боку, та світом ідей – з іншого, і, відповідно, між землеробами, ремісниками і матерією. На думку російського філософа, матерія є сферою індивідуальних, конкретних явищ, буття, що зникає, і ця сфера відведена Платоном нижчому класу, який, через нездатність піднятися до споглядання ідей, приречений на діяльність господарську, матеріальну [6, с. 79]. Робітники в ідеальній платонівській державі є знаряддями ідей, культури вищих класів; це відстала маса, пасивний матеріал у руках правителя, і цей матеріал недосконалим чином відображає в собі мудрість вищого класу. Російський філософ доречно звертає увагу на те, що третій клас платонівської республіки навіть називається «годувальниками», як, власне, і матерія.

Слід підкреслити, що Є.М. Трубецької досліджує творчість Платона з позицій свого світогляду. В цілому адекватно відображаючи сутність теорії ідей і виникнення космосу, він робить це з точки зору християнина, який вважає платонівську утопію догоровказною зіркою, що веде «кь яслямь Спасителя» [6, с. 105]. Є.М. Трубецької зазначає, що для того щоб прилучитися до вічного блаженного життя ідей, потрібно вирватися з пут чуттєвого буття, звільнитися від цього земного світу – хибного, брехливого, такого, що не повинен існувати; потрібно, іншими словами, померти для всього земного [6, с. 4]. Осмислюючи буття людини в творах Платона, Трубецької зауважує, що земне життя не є цінністю і не має сенсу, оскільки мета людини – не на землі, а за трюною. Людина повинна прагнути врятувати свою безсмертну душу, а для цього їй потрібно відмовитися від усіх мирських турбот, пожертвувати земними бажаннями, однак цьому опирається «дурна двоїстість людської природи» [6, с. 4]. Так вважає російський філософ, але не Платон, якому Трубецької хоче приписати власні думки.

Окрім розуму, за допомогою якого людина споглядає ідеї, в її душі Платон виділяє частину, що відчуває, жадає, бажає, і частину вольову, яру, афективну. Є.М. Трубецької, своєрідно трактуючи Платона, називає їх «побажанням», «хиттю», «похиттю», «чуттєвим потягом» і «серцем», «афективною частиною» відповідно. Жадаюча частина спокушає людину до тваринного життя чуттєвих афектів, серце є знаряддям розуму в боротьбі з пристрастю, стримуючи чуттєвість, або, навпаки, об'єднується з чуттєвою пристрастю в боротьбі проти велінь розуму [6, с. 5, 50-51].

Як відомо, кожній з частин душі у Платона відповідає своя чеснота: для тієї, що відчуває – це помірність (стриманість, самовладання, розсудливість, або, як пише Трубецької, скромність); для вольової – мужність (стійкість, завзятість, хоробрість); для розумної – мудрість. Справедливість – це, за Платоном, загальна душевна чеснота, яка виражається в нормальному, гармонійному співвідношенні окремих душевних сил, а саме в тому, що кожна частина душі виконує призначену їй функцію. Є.М. Трубецької спеціально підкреслює, що стриманість повинна бути властивою й іншим частинам душі, оскільки це прояв філософського ставлення до всього швидкоплинного. Мужність також доповнює мудрість. Вона виховує байдужливе у філософському сенсі ставлення до небезпек, що загрожують тілу. Розум керує, серце виконує його веління та підпорядковує йому чуттєві бажання – усе це робить душу цілісною, утверджуючи справедливість і спрямовуючи людину на шлях спасіння (удосконалення). Так, по суті вірно, передає думки Платона Є.М. Трубецької, і ці міркування є йому близькими. Проте, як стверджує російський філософ, відповідно до свого християнського світогляду тільки індивідуальними силами людина врятуватися не може. Божественна ідея – ідея Блага – це родова ідея, яка втілюється не в особистому житті самотньої людини, а в колективному житті людського суспільства, в «общезитіи», як органічної сукупності людських осіб [6, с. 5]. Тому поодиноких людських зусиль недостатньо, необхідна взаємодія людей, об'єднаних в один колективний, соціальний і політичний організм. Необхідно створити новий, ідеальний тип держави.

Завдання платонівської ідеальної держави, або ідеального «общезитія», з точки зору Є.М. Трубецького, полягає, перш за все, у тому, щоб допомогти здійсненню того гармонійного стану душі, про який йшлося вище. Це означатиме повний поворот людини до Бога, і саме так трактує російський вчений знаменитий платонівський міф про печеру, у всьому залишаючись вірним своїй християнській позиції.

Є.М. Трубецької відзначає, що на політичний ідеал Платона вплинула найжорстокіша боротьба за владу між олігархією і демократією. Як відомо, вплинула також і трагічна доля Сократа. Ситуація крайньої політичної нестабільності знищила впевненість у завтрашньому дні, продемонструвала немощність людських відносин. І ось серед цієї нестабільності зароджується політична система, яка хоче врятувати суспільство, побудувавши його не на хиткому ґрунті людського свавілля та егоїзму, а на вічній непорушній основі божественного порядку [6, с. 29-30].

Можна стверджувати, що російський мислитель правильно трактує погляди Платона щодо причин виникнення держави. Нагадаємо їх. Держава, на думку Платона, виникає, «когда каждый из нас не может удовлетворить себя сам, но нуждается еще во многом» [9, с. 145]. Держава – це «спільне поселення» людей, щоб мешкати спільно, задовольняти свої потреби та надавати один одному допомогу. Платон підкреслює найважливішу роль розподілу праці, який є можливим і вигідним тому, що кожна людина за своїми природними нахилами має виконувати який-небудь один вид трудової діяльності: одні призначені до шевського ремесла, інші – до землеробства, треті – до ткацтва, четверті – до житлового будівництва тощо. Землероб повинен бути землеробом, швець – шевцем, гончар – гончарем і т. ін. Проте заняття від заняття відрізняється: «Ведь если сапожники станут негодными, испорченными и будут выдавать себя не за

то, что они есть на самом деле, в этом государстве еще нет беды. Но если люди, стоящие на страже законов и государства, таковы не по существу, а только такими кажутся, ты увидишь, что они разрушат до основания все государство, и только у них одних будет случай хорошо устроиться и процветать» [9, с. 208]. Сумніватися у важливості та актуальності цієї думки Платона бажання не виникає.

Є.М. Трубецької неодноразово повертається до завдань платонівської ідеальної держави, називаючи, в першу чергу, духовне відродження людини, зміну її життєвих цінностей, перетворення її внутрішнього світу. Щоб порвати пута душі, які заважають її польоту вгору, потрібно звільнити її від честолюбства і владолюбства, користолюбства, розгнзуданих пристрастей, тиранії афектів. Цим шляхам неправди у Платона відповідають типи людей і держав – тимократія, олігархія, демократія, тиранія, які є послідовними ступенями погіршення ідеальної держави, і які Платон критикує [6, с. 53]. Ці негативні форми засновані на ворожнечі, насильстві, пожадливості. Крім того, Платон робить важливе зауваження щодо того, що в кожному з цих типів існують дві ворогуючі між собою держави: одна – бідняків, інша – багатії [9, с. 210]. Давньогрецький філософ, розмірковуючи на соціально-філософські теми, висловлює багато цікавих і актуальних як для сучасників Трубецького, так і для сьогодення думок. Пригадаємо деякі з них. Приватна власність руйнує цілісність і єдність держави, сприяє роз'єднанню людей та їх протистоянню (разом з тим Платон у «Законах» пише про закони, що охороняють приватну власність, і про покарання за їх порушення). У діалозі «Держава» Платон дає характеристику різним типам державного правління і відповідним їм типам людей, показуючи при цьому діалектичний зв'язок між ними. Так, наприклад, він стверджує, що олігархія встановлюється шляхом залякування і тримається за допомогою озброєної сили. Проте якщо бідняки, які ненавидять «нікчемних багатих панів», що постійно збільшують своє багатство і ні про що інше не думають, у результаті перевороту придуть до влади, то ворогів своїх вони або знищать, або виженуть, а інших зрівняють у цивільних правах і в обійманні державних посад. Так виникає демократія. За демократичного ладу, на думку Платона, у державі з'явиться повна свобода щодо можливості робити, що хочеш. Така держава потенційно включає всі інші види державних устроїв. У демократичній державі, як вважає Платон, немає необхідності брати участь у правлінні, не обов'язково виконувати загальні закони та підкорятися [9, с. 373]. За такого ладу неважливо, хто приходить до влади: людині віддається шана, тільки б вона проявила свою прихильність до натовпу [9, с. 374]. «Демократична людина» живе вкрай безладно, перебуваючи під владою різноманітних, мало не протилежних бажань, і всі вони для неї рівноцінні. Проте свобода «у нерозбавленому вигляді», яку як вище благо прославляє демократія, її й губить, перетворюючи на тиранію, найгіршу форму правління. З крайньої свободи виникає найжорстокіше рабство – ось точна діалектика Платона [9, с. 381]. Зрозуміло, що демократія в розумінні Платона відрізняється від нашого, сучасного, її розуміння. Проте навіть такий перевернутий її опис викликає неабиякий інтерес з погляду можливих шляхів її розвитку.

Цим видам негативного державного устрою Платон протиставив свій варіант ідеальної держави (деякі вчені, наприклад, А.М. Чанишев, зазначають, що цей варіант є ще гіршим, ніж ті форми негативної держави, які описав Платон). Як відомо, в такій державі, позбавленій недоліків і проблем інших типів держав, існуватимуть три основні суспільні класи, або розряди, громадян. Це клас селян, ремісників, торговців, «робочих» (як пише Є.М. Трубецької), тобто тих, хто забезпечує майнові й тілесні потреби людей. Друга частина громадян – стражі, завданням яких є охорона держави від ворога і підтримка внутрішнього порядку. Нарешті, третя (вища) категорія – ті, хто оволоділи умінням управляти та виховувати людей, скеровуючи їх до блага. Це правителі держави, філософи, люди, які всією своєю сутністю люблять мудрість і прагнуть до неї.

Як відомо, власну модель соціальної нерівності Платон засновує на своєму вченні про структуру душі, тобто уподібнює людину і державу. Роль людини в державі визначається переважанням в її душі мудрості, мужності або розсудливості (стримуючої міри, самовладання). Ідеальна держава стає у Платона ніби загальною душею, властивою людському буттю в цілому, своєрідним аналогом космічної Душі. Нагадаємо, що сутність четвертої, загальної, чесноти – справедливості – полягає, перш за все, в тому, щоб підтримувався та не порушувався загальний порядок життя, втілений у системі трьох вищезгаданих чеснот. Справедливість вимагає, щоб кожна людина займалася чимось одним з того, що потрібно державі, і до того ж саме тим, до чого вона за своїми природними нахилами найбільше здібна [9, с. 224]. Можна сказати, що справедливість – це основа єдності й цілісності державного життя. Вона і є суспільним благом. Є.М. Трубецької, допомагаючи краще зрозуміти думки Платона, виокремлює два значення справедливості (або, як він пише, «правди»): об'єктивне та суб'єктивне [6, с. 50]. Правда (справедливість) в об'єктивному, тобто суспільному, значенні полягає в тому, що кожний робить свою особливу справу, і всі разом служать благу цілого, яке знаходиться по той бік земного життя. Цим визначається поняття правди в суб'єктивному значенні слова: вона, по суті, ототожнюється з праведністю та виявляється в тому, що кожна окрема душевна здібність робить свою справу, тобто виконує своє спеціальне призначення, і всі разом служать спасінню душі в цілому. Трубецької називає полеміку проти виконання людиною багатьох робіт однією з улюблених тем Платона [6, с. 49]. У платонівській утопії правда в державі і в душі – одна і та сама, і тому справедлива держава є абсолютно подібною праведній людині. Є.М. Трубецької бачить в ідеальному проекті Платона ту ж боротьбу, що і в людській душі: безсмертний розум кращої частини суспільства бореться проти пристрастей натовпу [6, с. 8]. Разом з тим йдеться про відновлення внутрішньої цілісності окремої людини і спільного життя [6, с. 55]. Трубецької уточнює поняття справедливості. На його думку, місце кожного громадянина в суспільстві визначається його близькістю до ідей [6, с. 8]. Тому править клас філософів, людей, які можуть безпосередньо споглядати («розумним зором») ідеї. Відповідно культурне, духовне життя суспільства – у двох вищих класів, а третій повинен забезпечувати матеріальні умови панування ідеї в суспільстві. Філософ очолює державу через розумову перевагу. Оскільки ідея духовного перетворення суспільства була основоположною для Є.М. Трубецького, він, надихаючись цією ідеєю, дещо перекинує погляди Платона. Як пише Трубецької, у державі Платона місце окремої особи в суспільстві, її приналежність до того або іншого класу визначається не народженням, не спадковістю, а розвитком і здібностями кожного [6, с. 12]. Можна пригадати опис Платоном подорожі душ померлих людей до світу ідей (діалог «Федр»), звернутися до діалогу «Держава» і розповіді відважного воїна Ера. Неважко помітити, що у Платона, який додержувався ідеї переселення душі, немає однозначної відповіді на питання, від чого залежить майбутнє життя людини. Чи космічна доля це визначає, даючи можливість спілкуватися з тими або іншими ідеями, чи самі душі обирають собі майбутнє неминуче втілення, – Платон, як кажуть, залишив питання відкритим. Якщо спиратися на розповідь Ера, то виходить, що життя людей – це результат їх вільного вибору, результат їх уміння та здатності розпізнати добродесний і поганий спосіб життя і обрати краще, справедливе. За такий вибір боги відповідальності не несуть, вони лише затверджують вибір. У цьому плані вчення Платона далеко від фаталізму. Душа вільна в своїх вчинках, проте неминучість їх наслідків визначається долею. Однак зрозуміло, що найкращим чином робить саме той, хто не перекладає турботу про власне щастя на інших людей.

Є.М. Трубецької, описуючи суперечливе становище нижчого класу, співчуваючи йому, пише, що, з одного боку, він служить державі заради свого спасіння, з іншого – спасіння йому недоступне. «Спасеніє заключається въ непосредственномъ созерцаніи Блага – вершини міра ідеального <...>» [6, с. 74]. Нижчий клас не здатний піднятися

до мудрості, проникнути в ідею, з'єднатися з нею внутрішньо, може їй лише зовнішнім чином підкорятися, тобто служить їй знаряддям. Врятуватися можна тільки мудрістю, але вона – доля незначної меншини. Тут Платонове розуміння справедливості явно розходиться з її християнським розумінням, і Є.М. Трубецької не може не звернути на це увагу. Він правильно зауважує, що працівники, або третій клас, мають деяку приватну свободу: у них є майно, житло, індивідуальна сім'я. Проте за суттю вони – «державні кріпосні» [6, с. 11]. Вони отримують не вищі духовні цінності, а лише низькі матеріальні, і вони самі створюють лише матеріальні цінності. Їх призначення в тому, щоб забезпечувати фізичною працею дозвілля панівних класів, матеріальні умови існування вищої культури. Навіть те, що в нижчому класі є сім'я і власність, здається Платону небезпечним, оскільки це призводить до користі та ревнощів, і лише зовнішня сила може примусити цей клас до взаємної згоди та підкорення. Тому Платон вважає за необхідне ввести сувору регламентацію всіх суспільних відносин, пропонує законодавчо встановити межі бідності і багатства, навіть нерухоме майно опиняється в приватній власності держави (див. «Закони»). В ідеальній державі не буде жебраків і дуже багатих. Багатство призводить до розкоші, лінощів, бідність – до низькості та лиходійства. Платон пише, що було б дивним для країни з «пристойним державним ладом», якби її мешканець, добродійний і розсудливий, дійшов до крайнього зубожіння [10, с. 439]. Для того щоб в державі не утворилися «дві держави» багатих і бідних, для вищих станів приватну власність скасовано. Водночас скасовано і сім'ю. Особа в такій державі повністю їй підкорена та постійно працює на її зміцнення.

Є.М. Трубецької не залишає без уваги ці найважливіші тези. Зупиняючись на вимозі скасування власності, він трактує це як бажання Платона звільнити людей від міщанства духу, від матеріальної залежності, яка створюється як достатком, так і нестатками [6, с. 58]. Трубецької абсолютно справедливо відзначає існування протиріччя між універсальною, загальною метою людського існування, в якій Платон бачить сенс своєї держави, і засобами, які до цієї мети не доводять [6, с. 74]. Мета держави Платона лежить за межами земного життя. Надихаючись цією метою, Платон зневажає всі земні людські інтереси, не зважає на природу людини, проповідує зречення від земних бажань і схильностей. Знищуючи власність, Платон думає скасувати розбрат, але в цій державі, де все спільне, кожний окремий предмет, жінка або дитина можуть стати предметом розбрату, оскільки людський егоїзм не можна викоренити, та й навіщо використовувати природне прагнення до особистого земного щастя [6, с. 16-17].

Є.М. Трубецької відзначає постійну боротьбу духовної та матеріальної основ у системі Платона, результатом компромісу між ними і є платонівський Всесвіт. Проте «торжество духа надь матерією – вотъ смыслъ всего существующаго» [6, с. 46]. Ідеальна держава також є якимось подвійним утворенням. У цій державі Трубецького вражає, перш за все, контраст між універсальним, загальнолюдським завданням, яке ставить перед собою філософ, і тими обмеженнями, яким вона піддається на практиці. Безсмертя, увічнення людини у Богові – ось мета будь-якого людського життя. Тут Трубецької висловлює одну зі своїх головних думок, яку він розвиває в різних роботах; саме цю мету він побачив в ідеальному проекті Платона. Однак цю універсальну, загальнолюдську мету на практиці було замінено вузьконаціональним і вузькополітичним завданням (те, що платонівський ідеал страждає вузькістю, Є.М. Трубецької підкреслює неодноразово). Спасіння, за Платоном, є долею не всіх людей, а тільки обраної меншини – еллінів, і до того ж кількості 5040 громадян (див. «Закони»). Для решти народів воно не здійсненне через нібито їх повну нездатність до втілення подібного розумного устрою суспільного життя. Ця держава, що побудована на соціальному рабстві, є вузькоаристократичною навіть у найдемократичніших формах, оскільки вона засновує свободу меншості на поневоленні мас [6, с. 37].

Повернемося до тези про те, що ідеальна держава для Платона – це своєрідний аналог космічної Душі. Людська душа, за Платоном, – це принцип саморуху людини. Платонівська держава з її жорсткою регламентацією всіх сторін життя позбавляє людину можливості незалежного вільного вибору, прояву власної волі, реалізації власних уявлень про сенс свого життя, тобто позбавляє «саморуху». Є.М. Трубецького (як і дуже багатьох дослідників творчості Платона) не могла не вразити жорстка регламентація всіх сторін життя в ідеальній державі. Особливо ця регламентація проявилася в роботі «Закони». Можна пригадати, наприклад, знамениті тези, пов'язані з абсолютизацією ролі начальника: «Ни в серьезных занятиях, ни в играх никто не должен приучать себя действовать по собственному усмотрению: нет, всегда – и на войне и в мирное время – надо жить с постоянной оглядкой на начальника и следовать его указаниям» [10, с. 444]. Мабуть, Платон і сам розумів повну нездійсненність свого проекту, але прагнув переконати всіх, що це єдино можливий шлях до щастя. Проте в тих саме «Законах» Платон неодноразово підкреслює, що людина – це іграшка богів [10, с. 108-109; с. 283]. Люди – це ляльки, в які грають боги, а мета гри – невідома. Це і є найкращим призначенням людини. За долею людям дається певна життєва роль. Гра тут є основою всього людського життя. І добрим, і поганим ниткам нашої душі надають руху боги. Чи означає це, що людина ні за що не відповідає? Невідомо. У той же час Платон наполягає на підкоренні золотій («правильній») нитці розуму, нитці державного закону. Виникає питання, як це все погоджувати, і на це питання у Платона чіткої відповіді немає.

Правда, є ще мистецтво керівника – мистецтво управляти державою, і тут важливою є особистість правителя, до головних рис якого Платон відносить розум, справедливість, мужність, великодушність і навіть удачливість. Цікаво, що малюючи образ досконалого політика в ідеальній державі, Платон допускає для нього можливість і навіть необхідність відступу від законів, якщо того вимагають обставини, які змінилися [10, с. 58-63]. Таким чином, Платон визнає, що закони не можуть описати всі випадки людського життя, і вони потребують вдосконалення.

Критикуючи платонівську ідеальну державу, Є.М. Трубецької особливо підкреслює, як він пише, еротичний цинізм, жорстокість і дріб'язковість у прагненні втілити в життя ідею регуляції шлюбів [6, с. 62]. Йому навіть важко визначити сутність такої держави, і він називає її то втіленням аскетичного комунізму, то язичницьким монастирем. Є.М. Трубецької не згоден з тим, щоб побачити в платонівській державі тільки зразок Спарти (хоча ідеалізація Спарти там все ж таки є). Російський філософ указує на те, що ця схожість виявляється поверхневою, оскільки приховує відмінності, серед яких головним є таке: в очах самого Платона Спарта – це антифілософська держава, яка не піклується про людську душу. Тому Трубецькому ближче вважати Платонову утопію «оригінальним явищем філософської теократії в межах грецького полісу» [6, с. 12]. Однак ми бачимо, що філософське начало в такій державі пригнічується військово-бюрократичним, людина повністю підкоряється державі. Згуртованість громадян досягається «то переконанням, то силою», а видатних людей закон «включает в государство не для того, чтобы предоставить им возможность уклоняться куда кто хочет, но чтобы самому пользоваться ими для укрепления государства» [9, с. 327]. Трубецької справедливо звертає увагу на один із головних недоліків платонівської держави: Платон хоче перетворити її на щось застигле, нерухоме, правителі не повинні допускати в ній змін. Вічній меті (межа вдосконалення – ідея Блага) повинні відповідати незмінні установи [6, с. 56].

Є.М. Трубецької зазначає, що в «Законах» Платон йде на компроміс із дійсністю, розуміючи, що його ідеал насправді в цих умовах є нездійсненим. Потрібен якийсь перехідний варіант, що враховує недосконалість сучасників Платона, а якщо буде потрібно, то ще один варіант, ще більш «приземлений». Тому в «Законах» держава трима-

ється не філософською мудрістю, а зовнішньою силою – всебічною й дріб'язковою законодавчою регламентацією, переказами і життєвим досвідом [6, с. 86, 88]. Трубецької погоджується з В.С. Соловйовим у тому, що в «Законах» Платон починає дотримуватися точки зору сумнозвісних Аніта і Мелета, які домоглися смертного вироку над Сократом. Не досконала єдність духовного життя, а мирський союз, упорядкована земна темниця, не загальнолюдський інтерес, а приборкання егоїзму, відокремлення «твого» і «мого», яке зберігається, не втілення безумовного, а проект відносних поліпшень, бажання шляхом регламентації «законсервувати», врятувати від розкладання поліс, що гине [6, с. 93]. Як бачимо, Трубецької зрозумів саму суть трагедії Платона як людини і мислителя. Нарешті, можна пригадати й те, що Платон, який ненавидів тиранію, вирішив поставити на чолі держави (правда, не ідеальної, а другої порівняно з ідеальною) тирана, хай навіть розсудливого, мужнього, великодушного, здібного до навчання [10, с. 182]. Трубецької пояснює це занепадом віри в добро, переконанням в обмеженості божественного розуму, оскільки є доля і випадок, які й управляють людськими справами. Політична мудрість Платона прагне здійснити добро шляхом компромісу зі злом. Як слушно зауважує російський філософ, богоподібність є метою для держави, а тиранія – засобом, у чому й полягає протиріччя [6, с. 99].

Дослідники творчості Платона підкреслюють, що своїм проектом ідеальної держави він прагнув зберегти досягнення епохи поліса від руйнування. Однак це було неможливо здійснити, по-перше, через глибоку кризу, у якій перебував античний світ, а по-друге, через вади та недоліки проекту Платона. Є.М. Трубецької справедливо зауважує, що ідеал Платона виявився нездійсненим і безґрунтовним серед сучасної йому дійсності [6, с. 31]. Російський філософ правильно вказує на те, що загальна регламентація життя, хоч і виправдана, з точки зору Платона, слабкістю та порочністю людей, тотальний контроль, жорстка дисципліна, поглинання державою індивіда не є приваблюючими рисами платонівського ідеалу. Можна додати, що невідповідність між платонівською метою та засобами її втілення у життя усвідомлював вже сам Платон.

Проте політичні ідеали Платона, як стверджує Є.М. Трубецької, мають пророче значення щодо сучасного європейського світобачення. Він зазначає, що всесвітньо-історичне значення вчення Платона – не в сучасній йому дійсності, а в майбутньому європейської історії [6, с. 31]. Що мається на увазі? Ідеальна держава Платона, як вважає Трубецької, являє собою пророче явище передвісника християнського теократичного ідеалу [6, с. 32]. Це ще раз доводить, що російський філософ оцінював творчість Платона з точки зору християнина. Платонова держава постає союзом людей заради їх спасіння, тобто має ту саму мету, що й християнська Церква. Трубецької підкреслює, що мова йде про основну вимогу підкорення життя (як особистого, так і суспільного) вічному божественному спасінню, про об'єднання громадян взаємною любов'ю [6, с. 32]. Справа спасіння об'єднує людей, але тільки своїми власними зусиллями людина цього не досягне (хоча б це був філософ). Трубецької висловлює дуже важливу думку про те, що для спасіння необхідним є відродження всього суспільства. Праці Платона спрямовують нас на переосмислення ієрархії цінностей, очолити яку повинні цінності духовні. Як справедливо зауважує російський філософ, людина стає моральною в міру того, як виходить за межі свого буття, наповнює своє життя загальнозначущим суспільним змістом [6, с. 37].

Своєрідно трактуючи погляди Платона, Трубецької підкреслює особливу цінність відкриття, яке, на його думку, зробив давньогрецький філософ: правду слід шукати понад існуючими формами суспільного життя, над боротьбою класів і партій. Правда (або істина; Трубецької часто ототожнює ці поняття) там, де люди об'єднані у Богові, де вони відкрили істинний сенс свого життя, де вони живуть спільною думкою, спільним почуттям, досконалою дружністю, де немає боротьби, ненависті, хаосу, де є спокій

та вічна гармонія. Однак на шляху реалізації прозрінь Платона людина жертвує державі свою індивідуальність та свободу, і це є суттєвим недоліком його вчення.

Трубецької не може обминути увагою ту величезну роль, яку Платон у своєму проекті відвів філософам. Серед світу, де правда не живе, серед суспільства, ворожого мудрості, філософ є безсилим і безпорадним (з цією думкою можна не погодитись). Платон чекає на спасіння людського роду від об'єднання мудрості зі владою: «Пока в государствах не будут царствовать философы, либо так называемые нынешние цари и владыки не станут благородно и основательно философствовать и это не сольется воедино – государственная власть и философия, <...> до тех пор <...> государствам не избавится от зол <...>», доти буде неможливим ані особисте, ані суспільне благополуччя [9, с. 275]. Цікаво, що попри очікування позитивної реакції Трубецького на такі урочисті платонівські слова, він вбачає тут, як він пише, компроміс та основну неправду держави Платона: у останнього Царство Боже зароджується не в серці, а приходиться ззовні, спасіння є актом державної мудрості, результатом дії зовнішнього примусового механізму з боку державного апарату [6, с. 103-104].

Узагальнюючи свої міркування про недоліки платонівського ідеалу, Трубецької вважає, що суперечливість соціальної утопії Платона обумовлена його світобаченням: він визнає непримиренну протилежність двох світових начал і ставить перед філософом-правителем завданням, яке припускає можливість їх примирення [6, с. 42]. Російський філософ-християнин підсумовує: по суті, наше життя й дотепер залишається язичницьким, а тому політичні ідеали часів Платона і сьогодні хвилюють людей [6, с. 101]. Ми все ще сидимо у тій печері, що описав Платон, і споглядаємо на тіні на стіні. Настав час підніматися та йти на світло – світло спасіння.

Висновки. Твори Платона ставлять питання, які були дуже актуальними як у його час, так і для XX - XXI століть. Це питання про вдосконалення форми правління в державі, верховенство законів і необхідність розумної реформи законодавства, важливість особистих якостей правителя, виховання чеснот, без яких неможливе гармонійне, щасливе людське життя. Ці теми не могли не зацікавити Трубецького, який багато розмірковував над питаннями про суспільний ідеал, сенс життя людини, її шлях до досконалості. Однак робив він це з християнських позицій, тому деякі платонівські тези в трактуванні російського філософа вийшли дещо перевернутими. Наприклад, це стосується міркувань Платона про сенс життя людини, її долю. Проте Є.М. Трубецькому вдалося глибоко проникнути у сутність платонівських соціально-філософських ідей, у цілому адекватно розкрити зміст головних тез його робіт «Держава» та «Закони», показати зв'язок між соціально-філософськими й онтологічними поглядами Платона, розкрити сутнісні протиріччя його думок, пояснити основні недоліки його проекту ідеальної держави. Аналіз Трубецьким ідей Платона не є суто раціональним: він особисто співчуває давньогрецькому мислителю, життя якого, сповнене драматичними подіями, було присвячене пошукам істини та справедливості, спробі удосконалити земний світ.

На нашу думку, творчість як Платона, так і Трубецького – це виклик нам, тим, хто живе вже у XXI столітті, виклик нашому розуму і совісті: чи зможемо ми, кожен на своєму місці, зробити свій конкретний внесок у позитивні зміни нашого життя? Мудрість і мужність філософів допоможуть нам на цьому шляху.

Як предмет подальшого дослідження можна запропонувати проаналізувати особливості розуміння поглядів Платона М.Я. Гротом і порівняти погляди Є.М. Трубецького і М.Я. Грота на творчість великого античного філософа.

Список літератури / References:

1. Асмус В.Ф. Античная философия / В.Ф. Асмус. – 3-е изд. – М.: Высш. шк., 1999. – 400 с.

- Asmus, V.F. (1999), *Antichnaya filosofiya* [Antique philosophy], Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
2. Кузнецов В.Н. «Неизвестный» Платон / В.Н. Кузнецов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия. – 2000. – № 5. – С. 3-20.
Kuznetsov, V.N. (2000), “Unknown” Plato”, *Vestnik Moskovskogo universiteta*, ser. 7, *Filosofiya*, no. 5, pp. 3-20.
 3. Чанышев А.Н. Философия Древнего мира: учеб. для вузов / А.Н. Чанышев. – М.: Высш. шк., 2001. – 703 с.
Chanyshev, A.N. (2001), *Filosofiya Drevnego mira* [Philosophy of Ancient world], Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
 4. Пролеев С.В. История античной философии / С.В. Пролеев. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2001. – 512 с.
Proleyev, S.V. (2001), *Istoriya antichnoy filosoi* [History of ancient philosophy], Refl-book, Moscow, Russia, Vakler, Kiev, Ukraine.
 5. Грот Н.Я. Очерк философии Платона / Н.Я. Грот. – 2-е изд., стереотип. – М.: КомКнига, 2007. – 192 с.
Grot, N.Ya. (2007), *Ocherk filosofii Platona* [A review of Plato’s philosophy], KomKniga, Moscow, Russia.
 6. Трубецкой Е.Н. Политические идеалы Платона и Аристотеля / Е.Н. Трубецкой. – М.: ЛИБРОКОМ, 2011. – 112 с.
Trubetskoy, Ye.N. (2011), *Politicheskiye idealy Platona i Aristotelia* [Political ideals of Plato and Aristotle], LIBROKOM, Moscow, Russia.
 7. Россман В.И. Платон как зеркало Русской Идеи / В.И. Россман // Вопросы философии. – 2005. – № 4. – С. 38-50.
Rossman, V.I. (2005), “Plato as a mirror of Russian Idea”, *Voprosy filosofii*, no. 4, pp. 38-50.
 8. Тихолаз А.Г. Платон і платонізм в російській релігійній філософії другої половини ХІХ - початку ХХ століть / А.Г. Тихолаз. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 320 с.
Tykholaz, A.H. (2002), *Platon i platonizm v rosiiskii relihiinii filosofii druhoi polovyny XIX - pochatku XX stolit* [Plato and Platonism in Russian religious philosophy of the second half of XIX - beginning of XX age], PARAPAN, Kiev, Ukraine.
 9. Платон. Соч. В 3 т. Т. 3. Ч. 1 / Платон; пер. с древнегр. – М.: Мысль, 1971. – 687 с.
Platon (1971), *Sochineniya. V 3 tomakh. Tom 3. Chast 1* [Works in 3 volumes. Volume 3. Part 1], Mysl, Moscow, Russia.
 10. Платон. Соч. В 3 т. Т. 3. Ч. 2 / Платон; пер. с древнегр. – М.: Мысль, 1972. – 678 с.
Platon (1972), *Sochineniya. V 3 tomakh. Tom 3. Chast 2* [Works in 3 volumes. Volume 3. Part 2], Mysl, Moscow, Russia.

Цель. Исследовать особенности анализа Е.Н. Трубецким социально-философских взглядов Платона.

Методика. Проанализировать мысли Е.Н. Трубецкого относительно проекта идеального государства, предложенного Платоном, и исторического значения социально-философских идей этого гениального древнегреческого философа.

Результаты. Несмотря на то, что Е.Н. Трубецкой оценивает учение Платона в основном с позиций христианского мировоззрения, ему удалось глубоко проникнуть в сущность платоновских социально-философских взглядов, показать аналогии между ними и онтологическими и этическими взглядами древнегреческого ученого, в целом адекватно раскрыть содержание главных тезисов его работ «Государство» и «Законы», сущностные противоречия идей Платона, основные недостатки его проекта идеального государства. Размышления Е.Н. Трубецкого относительно исторического значения социально-философских идей Платона помогают лучше понять мировоззрение самого русского философа.

Научная новизна. Ввиду явной недостаточной исследованности темы, результатам данной работы присуща научная новизна. В первую очередь это касается понимания

Е.Н. Трубецьким основної задачі платоновського ідеального державства, його сутності, особливостей існування і історичного значення.

Практическа́я значимість. *Практическе значення статті заключається в можливості використання її матеріала для більш глибокого розуміння поглядів Е.Н. Трубецького і аналізу ідей, базових для осмислення концепції українського соціального, правового державства.*

Ключевые слова: *державство, ідеальне державство, справедливість, душа, людина, ідея.*

Objective. *To investigate peculiarities of analysis of Plato's social-philosophical views by E.N. Trubetskoy.*

Methods. *To analyze E.N. Trubetskoy's thoughts on the project of ideal state proposed by Plato, and historical significance of social-philosophical ideal of this genial ancient Greek philosopher.*

Results. *In spite of the fact that E.N. Trubetskoy evaluates Plato's teaching, mainly, on positions of Christian outlook, he succeeded to deeply penetrate into the essence of Plato's social-philosophic views, to show analogies between them and ontological and ethical views of ancient Greek scientist, to disclose, adequately in general, the contents of main theses of his works: "State" and "Laws", essential contradiction of Plato's ideas, main drawbacks of his project of ideal state. Thoughts of E.N. Trubetskoy concerning historical meaning of Plato's social-philosophic ideas help to understand better the outlook of the most Russian philosopher.*

Academic novelty. *Because of obvious lack of investigation of the theme, results of this work possess scientific novelty. First of all, it is related to understanding by E.N. Trubetskoy the main task of Plato's ideal state, its essence and peculiarities of its existence, its historical meaning.*

Practical importance. *Practical meaning of the article is contained in the possibility of using its material for deeper understanding of E.N. Trubetskoy's views and analysis of ideas fundamental for comprehension of the concept of Ukrainian social legal state.*

Key words: *state, ideal state, justice, soul, man, idea.*

Рекомендовано до публікації д-ром філос. наук
Нікітіним Л.М. Дата надходження рукопису
07.10.2013 р.